

ΣΤΕΡΓ. Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΙΔΙΩΜΑ

Ἐς συγχωρήσουν οἱ κ. κ. φιλόλογοι καὶ εἰδικώτερα οἱ γλωσσολόγοι τὴν ἀνάμιξη ἑνὸς βέβηλου σὲ ζητήματα τῆς εἰδικότητάς των: Τὸ Κρητικὸ Γλωσσικὸ Ἰδιῶμα. Δὲν εἶμαι γλωσσολόγος οὔτε κἀν φιλόλογος, μὰ νομίζω πῶς, σὰν Κρητικὸς, μπορῶ νὰ πῶ μερικὰ λόγια γιὰ τὴ μητρικὴ μου γλῶσσα καὶ νὰ θέσω ἓνα ζήτημα γιὰ τοὺς εἰδικούς.

Ὅταν ἀκούω καμμιά φορὰ Ἑλληνες ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα νὰ κοροϊδεύουν τοὺς Κρητικούς γιὰ τὴ βαρεῖα προφορὰ τους καὶ τὸ γλωσσικὸ τους ἰδιῶμα, ποὺ οὔτε μποροῦν νὰ τὸ προφέρουν σωστά, παραλλάσσοντάς το, λέγοντας τὸ κρητικὸ καὶ τσαί, τὸ εἶντα εἶννντα κλπ., ὁ κρητικὸς μου ἐγωισμὸς πειράζεται, γιὰτὶ ἡ Κρήτη εἶναι ἐκείνη, ποὺ διαφύλαξε, μὲ ζῆλο καὶ πείσμα κρητικὸ, στοὺς μαύρους αἰῶνες τῆς δουλείας ποὺ πέρασε ἡ χώρα τὴν Κρητικὴ Λαλιά, ἡ ὁποία ἐγινε ἔπειτα τὸ θεμέλιο, πάνω στὸ ὁποῖο οἰκοδομήθηκε ἡ σημερινὴ Νεοελληνικὴ Γλῶσσα.

Ἡ Κρητικὴ Διάλεκτος δὲν μοιάζει μὲ τις διαλέκτους τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν. Εἶναι ἡ Μητέρα - Διάλεκτος, ποὺ γέννησε κυρίως τὴ Δημοτικὴ μας γλῶσσα, μὲ τὴν ὁποία ἔχει στενότερη συγγένεια. Ἀπ' ὅλα τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἑλληνικῆς τὸ Κρητικὸ γλωσσικὸ ἰδιῶμα παρουσιάζει τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ σημερινὴ Ἑλληνικὴ Γλῶσσα, τόσο ἀπὸ ἄποψη καθαρὰ γλωσσικῆ ὅσο καὶ ἀπὸ ἄποψη ἱστορικῆ. Τὸ Κρητικὸ γλωσσικὸ ἰδιῶμα εἶναι ὁ σπουδαιότερος συνδετικὸς κρίκος, ποὺ συνδέει τὴ σημερινὴ Ἑλληνικὴ Γλῶσσα μὲ τὴ Βυζαντινὴ, τὴν ἄμεσο διάδοχο τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Τὸ Κρητικὸ γλωσσικὸ ἰδιῶμα διασώζει, περισσότερες ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐλληνικὸ ἰδιῶμα, βυζαντινὲς λέξεις, γιὰτὶ οἱ σχέσεις τῆς Κρήτης μὲ τὸ Βυζάντιο ἦτανε πάντοτε στενότερες. Κρητικοὶ ἦτανε οἱ τελευταῖοι ὑπερασπιστὲς τῆς Κωνσταντινούπολης, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ πολεμοῦν στὸν Πύργο τοῦ Βασιλείου Λέοντα καὶ Ἀλεξίου, ἐνῶ ἡ ἡμισέληνος εἶχε ὑψωθεῖ στὰ κτίρια τῆς Πόλης. Οἱ Κρητικοὶ αὐτοί, τοὺς ὁποίους σεβάστηκε ὁ Πορθητὴς γιὰ τὴν παλληκαριά τους, μεταφέραν στὸ νησί τους τὴν τελευταία ἀετοφόρα σημαία τοῦ Βυζαντίου καὶ μαζί μ' αὐτὴ πήραν μαζί τους καὶ ὅλα τὰ ὄνειρα καὶ τοὺς πόθους τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, τὰ ὁποία διαφύλαξαν ὡς ποὺ . . . νὰ ῥθει ἐκείνη ἡ μέρα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀποικισμὸ τοῦ νησιοῦ ἀπὸ βυζαντινοὺς, ποὺ εἶχε

γίνει μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς, ὅταν ὁ τουρκικὸς ζόφος σκέπασε τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, πολλοὶ λόγιοι καὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τῆς Πόλης κατέφυγαν εἰς τὴν βενετοκρατούμενη τότε Κρήτην, φέροντας μαζί τους τὴ γλῶσσα τους καὶ τὴ μόρφωσίν τους.

Ἔτσι ἡ Κρήτη, εἰς τὴν ὁποία ἀντανακλοῦσαν καὶ οἱ νέες ἰδέες τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγέννησης, μὲ τὴ συχνὴ ἐπικοινωνίαν καὶ συνάφειαν ποὺ εἶχε μὲ τὸ σπουδαιότατον τότε κέντρον, τὴ Βενετία, ἐγένετο, παρ' ὅλο ποὺ ἦταν καὶ αὐτὴ ὑπόδουλη, τὸ πνευματικὸν κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἢ Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης, εἰς τὴν ὁποία διασώθηκε κάθε τι τὸ ἑλληνικόν. Ὁ Χάντακας συγκέντρωσε τότε ὅλη τὴν ἑλληνικὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν κίνησιν καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἀκτινοβόλησεν εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνικόν μὰ καὶ εἰς τὸν ξένον κόσμον οἱ μεγαλύτεραι Ἑλληνικαὶ διάνοιαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποὺ οἱ κυριώτεροι ἐκπρόσωποι τῶν εἶναι ὁ Κορνάρος καὶ ὁ Θεοτοκόπουλος. Ἔτσι, ἐνῶ ὀλόκληρη ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἦταν βυθισμένη εἰς βαθὺν σκοτάδι τῆς πᾶσι στρυγνῆς δουλείας εἰς τὴν Κρήτην ἀνθοῦσαν τὰ γράμματα καὶ οἱ Καλὰς Τέχναι. Ἡ Κρητικὴ Λογοτεχνία τῶν αἰῶνων αὐτῶν μὲ τὰ ἀθάνατα ἔργα τῆς τιμᾶ ὄχι μόνον τὴν Κρήτην μὰ τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρον. Ἡ Λογοτεχνία αὐτὴ, τόσο πλούσια κυρίως τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς Βενετοκρατίας, ἐγαλοῦχισε ἐπὶ αἰῶνας ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνισμὸν μὲ τὰ ἔργα τῆς, κυρίως τὰ ἔμμετρα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πολλὰ κομμάτια ἐγέναντο Δημοτικὰ τραγοῦδια καὶ τὰ Κρητικὰ ἔργα ἐπαιζοῦν τὸ ὄλον τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας.

Ὁ πλοῦτος τῆς Κρητικῆς Διαλέκτου εἶναι ἀναμφισβήτητος μοναδικός. Εἰδικὰ εἰς τὰ κοσμητικὰ ἐπίθετα ὁ πλοῦτος αὐτὸς εἶναι ἀνεξάντητος καὶ μόνον μὲ τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου μπορεῖ νὰ παραβληθῆ. Ὀλόκληρος ὁ Κρητικὸς Λαὸς εἶναι γλωσσοπλάστης. Χιλιάδες εἶναι οἱ σύνθετοι λέξεις ποὺ πλάθει καὶ χρησιμοποιεῖ καθημερινὰ εἰς τὰς ὁμιλίαις του. Ὑπάρχουν λέξεις εἰς τὸ στόμα τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ, καθ' αὐτὸ δημιουργήματά του, ποὺ ἄδικα θὰ τις ζητήσῃ κανεὶς εἰς τὰ λεξικά. Ὁ Κρητικὸς ὅμως διατηρεῖ καὶ λέξεις τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἰδίως γεωργικὰς καὶ ποιμενικὰς, τις ὁποῖαι δὲν θὰ ἀκούσῃ κανεὶς εἰς κανένα ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδας. Τοπωνυμικὰ δὲ ὀνόματα διατηρεῖ τὰ ἴδια, ἀναλλοίωτα, ἐπὶ χιλιάδες χρόνια, ὅπως εἶναι τὰ Κνωσός, Φαιστός, Τύλισος, Ἀξὸς κλπ.

Οἱ τόσοι κατακτητὲς ποὺ πέρασαν πάνω ἀπὸ τὰ χῶματα αὐτὰ ποὺ πατοῦμε σήμερον, τὰ ζυμωμένα μὲ ἄφθονον αἷμα καὶ δάκρυα, ποτὲ δὲν κατόρθωσαν νὰ σβύσουν τὴν Κρητικὴν Λαλίαν, μὰ ἀντίθετα αὐτὴ κατὰ κτῆσε τοὺς κατακτητὲς εἰς τέτιον σημεῖον, ὥστε νὰ τοὺς κάνει νὰ ξεχάσουν τὴ δικήν τους γλῶσσαν καὶ νὰ μιλοῦν τὴν Κρητικὴν. Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Ἰσπανίας, ποὺ ἀπ' ἀφορμὴ τῆς ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρή-

της ἀπ' αὐτοὺς πρὶν ἀπὸ 1000 χρόνια ὀργανώθηκε καὶ τὸ Συνέδριον τοῦτο, κάθησαν ἐδῶ ἐνάμισυ σχεδὸν αἰῶνα, μὰ δὲν ἄφισαν κανένα ἴχνος στὴ γλῶσσα τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστα τοπωνυμικά ὀνόματα. Κι αὐτοὶ οἱ Βενετσάνοι, παρὰ τοὺς ἀλλεπάλληλους ἀποιτισμοὺς ποὺ ἔκαναν ἐδῶ, παρὰ τὸν ἀνώτερο πολιτισμὸν τοὺς δὲν κατάφεραν τέσσερις ἡμισυ αἰῶνες, ποὺ διαφέντευαν τὴν Κρῆτην, νὰ ἀλλάξουν τὴ Λαλιὰ τοῦ Κρητικοῦ. Ἀντίθετα ἐπεβλήθηκε σ' αὐτούς, ὄχι μόνον ὡς γλῶσσα ὀμιλούμενη ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Βενετάρχοντες, μὰ καὶ ὡς γλῶσσα γραπτὴ. Ὁ βενετσάνος φεουδάρχης Ἀνδρέας Κορνάρου ἔγραψε τὴν ὀγκώδη ἱστορία τῆς Κρήτης στὰ ἰταλικά, μὰ τὰ ποιήματά του, γιὰτὶ ἦταν καὶ ποιητῆς, τὰ ἔγραφε στὴν Κρητικὴ γλῶσσα, γιὰτὶ αὐτὴ τὴ γλῶσσα αἰσθανόταν περισσότερο ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν, ὡς μητρικὴν τοῦ γλῶσσα. Κι ὄχι μόνον αὐτός. Ὁ ἀδελφὸς του Βιτσέντζου Κορνάρου, ποὺ πιστεύω πὼς εἶναι ὁ ποιητῆς τοῦ Ἐρωτόκριτου, τοῦ νεωτέρου τούτου κλασικοῦ ἔπους τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσας, γράφει τὸ ὑπέροχον αὐτὸ ποιητικὸν ἔργον στὸ γνήσιον Κρητικὸν ἰδίωμα τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, γιὰτὶ αὐτὸ αἰσθανόταν ὡς μητρικὴν τοῦ γλῶσσα. Τὰ ἴδια μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὸν ποιητὴν τοῦ Φορτουνάτου Μαρκαντώνιο Φόσκολο.

Τί νὰ ποῦμε γιὰ τοὺς Τούρκους; Αὐτοὶ ἔχασαν ὀλοσδιόλου τὴν γλῶσσαν τοὺς καὶ μιλοῦσαν τὴν πιδ γνήσια Κρητικὴν Διάλεκτον. Οἱ Τούρκοι Κρητικοί, ποὺ ἔφυγαν τὸ 1923 ἀπ' ἐδῶ μὲ τὴν Ἀναλλαγὴν τῶν Πληθυσμῶν, σύμφωνα μὲ τὴν συνθήκην τῆς Λωζάνης, μιλοῦν ἀκόμη καὶ σήμερον στὴν Τουρκίαν μεταξὺ τοὺς τὴν Κρητικὴν Διάλεκτον ὡς μητρικὴν τοὺς γλῶσσα.

Ἄλλὰ, ὅπως εἶναι φυσικόν, οἱ κατακτητῆς ἄφισαν τὰ ἴχνη τῆς διαβάσεως τῶν καὶ στὴν Κρητικὴν Λαλιάν. Καὶ οἱ Βενετσάνοι καὶ οἱ Τούρκοι, γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στοὺς τελευταίους κατακτητῆς, τὴν πλούτισαν μὲ πολλὰς λέξεις, ὀνομασίες ἀντικειμένων, τίτλους ἀξιομάτων, δικανικοὺς ὀρους, θρησκευτικοὺς κλπ., ποὺ πολλὰς ἀπὸ τίς λέξεις αὐτὰς σώζονται ἀκόμη στὸ στόμα τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ, περισσότερες δὲ σὲ συμβόλαια, διαθῆκες, σὲ πράξεις τῶν δικαστηρίων καὶ ἄλλα δημόσια ἔγγραφα ἀλλὰ καὶ σὲ λογοτεχνικά ἔργα τῶν ἐποχῶν ἐκείνων.

Ἐννοεῖται, ὅτι πολλὰς ἀπὸ τίς ξενικὰς αὐτὰς λέξεις, ποὺ ζοῦν ἀκόμη στὸ στόμα τοῦ λαοῦ, σιγὰ - σιγὰ μὲ τὸ σχολεῖον, τὴν ἐφημερίδα, τὴν λογοτεχνίαν καὶ μὲ τὴν εὐκόλην ἐπικοινωνίαν τοῦ πληθυσμοῦ «ἀποσκορακίζονται», ὅπως λένε οἱ εἰδικοί, καὶ ἀντικαθιστοῦνται μὲ ἑλληνικὰς. Ὅμως ἔξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν καὶ πολλὰς ποὺ «πολιτογραφῆθησαν», ἅς ποῦμε, καὶ ἀποτελοῦν σήμερον ἀναπόσπαστα μέλη τοῦ σώματος τῆς Κρητικῆς Λαλιᾶς. Ὑστερον ἀπὸ ἐλεύθερον βίον μισοῦ αἰῶνα,

στά δικαστήρια τῆς Κρήτης, ὅταν οἱ δικαστὲς δὲν εἶναι Κρητικοί, χρειάζεται πολλές φορές διερμηνέας γιὰ νὰ μεταφράζει ὀρισμένες λέξεις ἀπὸ τὶς καταθέσεις τῶν μαρτύρων ἢ τῶν διαδίκων, καὶ μάλιστα τῶν καταγομένων ἀπὸ ὄρεινὰ χωριά, ὅπου τὸ Κρητικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα εἶναι γνησιότερο. Πολλὲς φορές ἐπίσης τὰ δικαστήρια βρίσκονται σὲ ἀδιέξοδο, γιὰτὶ δὲν ξέρουν πῶς νὰ ἐξηγήσουν ὀρισμένους ὄρους, ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἐπίσημους κτηματικὸς τίτλους καὶ ἀφοροῦν σοβαρὲς κτηματικὲς διαφορὲς.

Ὅλος αὐτὸς ὁ πλοῦτος τῆς Κρητικῆς Λαλιᾶς, ἄριστο τεκμήριο τῆς διανόησης καὶ τῶν συναισθημάτων τοῦ Κρητικοῦ, ποὺ ἀνικαιοπραγεῖ ἐλίσης καὶ τὶς ἱστορικὲς περιπέτειες τοῦ νησιοῦ, πρέπει νὰ συγκεντρωθεῖ μὲ ἐπιμέλεια καὶ νὰ ἐκδοθεῖ σ' ἓνα Λεξικὸ τῆς Κρητικῆς Διαλέκτου. Τὸ Λεξικὸ αὐτὸ πρέπει νὰ περιλάβει :

α'. — Ὅλες τὶς ἰδιωματικὲς λέξεις, ποὺ δὲν χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὴν κοινὴ Ἑλληνικὴ, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στὰ γνωστὰ Κρητικὰ λογοτεχνικὰ κείμενα, τὸν Ἐρωτόκριτο, τὴν Ἐρωφίλη, τὸ Κρητικὸ Θέατρο κλπ.

β'. — Ὅλες, κατὰ τὸ δυνατό βέβαια, τὶς λέξεις, ποὺ ζοῦν ἀκόμη στὸ στόμα τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ καὶ δὲν βρίσκονται γραμμένες σὲ κανένα κείμενο. Μὲ εἰδικὰ σημεῖα θὰ σημειώνονται οἱ λέξεις ποὺ ἔπαψαν νὰ ζοῦν καὶ δὲν ἀκούονται πιά στὴ γλῶσσα τοῦ Λαοῦ. Τῆ δουλειᾷ αὐτῇ θὰ βοηθήσουν πολὺ καὶ οἱ σχετικὲς ἐργασίαι, ποὺ ἔχουν γίνεαι κατὰ καιροῦς ἀπὸ διάφορους συλλέκτες γλωσσικοῦ ὕλικου καὶ ἐδημοσιεύτηκαν σὲ περιοδικὰ ἢ αὐτοτελῶς, ἢ παραμένουν ἀνέκδοτοι. Κάθε λέξη πρέπει νὰ παρακολουθεῖται σ' ὅλη τὴν ἱστορικὴ τῆς διαδρομῇ, μὲ τὶς διαφορὲς σημασίαις τῆς καὶ μὲ παραδειγματικὲς φράσεις χρησιμοποίησῆς τῆς, ὅσο τὸ δυνατό περισσότερες, παροιμίαις κλπ.

Ἐνα ἄλλο σοβαρότατο ζήτημα εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀπόδοση τῆς Κρητικῆς προφορᾶς. Τὰ γράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ὅπως εἶναι γνωστὸ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδώσουν τὴν Κρητικὴν προφορᾶν. Ὅρισμένα σύμφωνα ἢ συνδυασμοὶ συμφώνων τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν θὰ μπορούσαν ἴσως νὰ ἀποδώσουν τὴν Κρητικὴν προφορᾶν. Ἀλλὰ γιὰ κάθε γλῶσσα οἱ συνδυασμοὶ αὐτοὶ εἶναι διαφορετικοὶ καὶ ἔτσι θὰ δημιουργοῦνταν ἓνας κνκεῶνας, ποὺ θὰ περιέπλεκε περισσότερο τὸ ζήτημα ἀντὶ νὰ τὸ λύσει.

Πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τὸ 1886, ἰδρύθηκε ἓνας διεθνῆς Ὅργανισμὸς μὲ ἔδρα τώρα τὸ Λονδίνο, γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Association Internationale Phonétique, ποὺ μοναδικὸς του σκοπὸς εἶναι ἡ καθιέρωση ὀρισμένων σημείων, διεθνῶς ἀναγνωρισμένων, γιὰ τὴν ἀπόδοση γραπτῶς ὄλων τῶν φωνητικῶν φθόγγων ὄλων τῶν γλωσσῶν τοῦ κό-

σμου. Τὰ φωνητικὰ αὐτὰ σημεῖα ἔχουν ἀναγνωριστεῖ διεθνῶς καὶ τελευταία χρησιμοποιοῦνται καὶ στὶς μεθόδους ξένων γλωσσῶν. Μόνον μ' αὐτὰ τὰ σημεῖα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθεῖ ἀκριβῶς ἡ Κρητικὴ Ἀσλιά.

Τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως ἐνὸς Λεξικοῦ τῆς Κρητικῆς Διαλέκτου εἶναι ἀναμφισβήτητα σοβαρὸ καὶ ἐνδιαφέρον, γιατί θὰ ἀποτελέσει πλούσιο ἀρχεῖο τῆς καταγωγῆς της καὶ τῆς ἱστορίας της καὶ καθρέφτη τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ νησιοῦ. Γι' αὐτὸ νομίζω πὼς πρέπει νὰ ὀργανωθεῖ μιὰ εἰδικὴ Ὑπηρεσία ἀπὸ εἰδήμονες, παρόμοια περίπου μὲ τὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσας, μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ τὴν ἀποδελτίωση ὅλης τῆς Κρητικῆς Φιλολογίας, τὴ συγκέντρωση ὅλου τοῦ γλωσσικοῦ πλοῦτου ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Λαοῦ, ποὺ δὲν ἀναφέρεται σὲ βιβλία, καὶ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Λεξικοῦ τούτου, ἢ ὁποῖα, φυσικά, δὲν θὰ πάρει τὸ ρυθμὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας, γιατί δὲν ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει τόσα πολλαπλὰ προβλήματα τῶν διαφόρων γλωσσικῶν ἰδιωμάτων ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδας.

Ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἀσχοληθοῦν μ' αὐτὴ τὴ δουλειά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μόρφωσή τους, θὰ πρέπει νὰ εἶναι Κρητικοὶ ὄχι μόνον στὴν καταγωγὴ μὰ καὶ γέννημα καὶ ἀνάθρεμμα τοῦ Κρητικοῦ χωριοῦ. Γιατί καὶ ἡ πιδεὺρεία μόρφωση δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἀντικαταστήσει τὸ αἰσθητήριο τῆς διαλέκτου, ποὺ ἔχει σὰν φυσικὸ προτέρημα ὁποῖος γεννήθηκε καὶ ἀνατράφηκε στὸ Κρητικὸ χωριό. Ἀκόμη καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Κρητικοί, ποὺ γεννήθηκαν καὶ ἀνατράφηκαν στὶς πόλεις τῆς Κρήτης καὶ δὲν ἔζησαν γιὰ πολὺ ἀνάμεσα στὸ Λαὸ τῆς ὑπαίθρου, δυσκολεύονται νὰ καταλάβουν τὴν πραγματικὴ σημασία πολλῶν ἰδιωματικῶν κρητικῶν λέξεων. Ὁ Ξανθουδίδης ἐπέτυχε στὴ σωστὴ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τοῦ Ἑρωτοκρίτου καὶ τῶν ἄλλων κρητικῶν ἔργων ποὺ ἐξέδωκε καὶ στὴν ὀρθὴ ἐξήγηση τῶν ἰδιωματικῶν κρητικῶν λέξεων, ὄχι τόσο χάρις στὴν εὐρύτατη μόρφωσή του μὰ κυρίως γιατί εἶχε γεννηθεῖ καὶ ἀνατραφεῖ σὲ χωριὸ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης,—ὅπου τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Ἑρωτοκρίτου ζῆ ἀκόμη στὴ γλώσσα τοῦ Λαοῦ—καὶ τὸ ἰδίωμα αὐτὸ τὸ γνώριζε ἀπὸ τὸ στόμα τῆς μάνας του, καὶ συνεπῶς τὸ αἰσθανότανε διαφορετικὰ ἀπὸ ἓνα μὴ Κρητικὸ.

Ὁ χρόνος δὲν ἐπιτρέπει μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τοῦ θέματος καὶ περιορίζομαι στὰ παραπάνω. Θέλω μόνον νὰ προσθέσω, ὅτι ἔχω ὅλη τὴ διάθεση νὰ συνδράμω μὲ τίς ἀσθενικὲς μου δυνάμεις, ὅσο μοῦ μένει καιρὸς, στὴν προσπάθεια αὐτὴ καὶ νὰ προσφέρω, γιὰ τὴν πληρέστερη ἐμφάνιση τοῦ ἔργου, ὅλο τὸ γλωσσολογικὸ ὕλικὸ ποὺ συλλέγω τώρα καὶ 25 χρόνια.